

SZEKERES NIKOLETTA

Az ifjúsági irodalom nyomában

Egy sorozat elé

±18

SZEKERES NIKOLETTA (1978) Budapest

– S az ifjúságomra gondolok, és az első szerelemre –
amikor még élt bennem a vágy, ma már csak
első vágyam után vágyakozom. Mi az ifjúság?
Egy álom. Mi a szerelem?
Ennek az álomnak a tartalma.

(Søren Kirkegaard)

Marc Prensky a kétezres évek elején megjelent írásában¹ – *Digital natives, digital immigrants* – üdítő perspektívából kezdte szemlélni azokat a változásokat, amelyek az új generációk (irodalom)oktatási lehetőségeit érintik, és a definiálás nehézségeitől sem riadt vissza. A cikk arról a szakadékról tett fontos kijelentéseket, amely nem a már ismert generációs ellentétet jelenti az idősebb és a fiatalabb korosztályok között, hanem amelyet egy alapvetően új típusú megkülönböztetés határoz meg. A 2000-es évek fiataljai beleszülettek az internet kultúrájába, és ezáltal anyanyelvi beszélői a digitális nyelvnek („our students today are all »native speakers« of the digital language of computers, video games and the Internet”²), szemben a korábbi generációkkal, akiket Prensky digitális bevándorlóknak nevez el. Mára e felfedezés beolvadt a mindennapokba, sokan – habár eredetüket nem ismerik pontosan, de – használják e kifejezéseket, oktatásunk azonban nem alkalmazkodott a megváltozott körülményekhez, ahogy (iskolai) irodalomszemléletünk sem. Prensky úgy fogalmaz, hogy a digitális bevándorló tanuló, adaptálódik a környezetéhez, de akcentusa mégis megmarad, fél lábbal a múltban él. Így lesz a digitális bennszülöttek első gondolata az Internet, amíg a digitális bevándorló pedagógusok még mindig a szövegközpontú oktatásban hisznek, és igyekeznek őket tankönyvből, könyvekből tanítani. Mit tehet az, aki egy szövegközpontú társadalomból érkezett, és szeretne valamit átadni a következő generációnak abból a komplex élményből, amit az irodalom vizsgálata és szeretete, az olvasás gyakorlása és nem utolsósorban az olvasás öröme adhat?

Egyre inkább úgy tűnik, hogy éppen ennek a szakadéknak lehet egyik alkalmas hídépítő eszköze a kortárs ifjúsági irodalom, csakúgy, mint a kortárs irodalom nagyobb jelenléte a középiskolai oktatásban. Az *én könyvtáram* program keretében – *Módszertani mozaikok*, Módszertani kötetek 9.³ – végzett kutatások izgalmas eredményeket mutatnak. 2017-ben a vizsgált gyerekek egyharmada nem vett kezébe könyvet, ez az arány 2019-re 43,8%-ra nőtt, emellett a hosszabb, nyomtatott szövegeket olvasók aránya csökkent, miközben – vélhetően a nonlineáris olvasás térnyerésének köszönhetően – a rövidebb, illetve elektronikus szövegeket fogyasztók aránya nőtt. Párhuzamosan történt egy mérés a felnőttek körében is, ahol a rendszeresen olvasók aránya alacsonyabb, az egyáltalán nem olvasóké pedig magasabb, mint a gyerekek körében, ami a mintázat szempontjából szintén komoly kérdéseket vet fel.

A fiatalok olvasási kedve „néhány évtized alatt alaposan megcsappant”,⁴ írja Gombos Péter az azóta közhellyé vált igazságot, és jogosan fejezi ki azon aggályait, hogy vajon az iskolai kánonban lévő szövegek alkalmasak-e arra, hogy kedvet hozzanak az olvasáshoz. Jaussra hivatkozva az esztétikai élvezet kapcsán emlékeztet az értő élvezet és az élvezve értés egységére, amely mára másodlagos kérdés lett az irodalom oktatása során. Egyre több pedagógus, szakértő, szülő és diák fejezi ki azon igényét, hogy több kortárs szöveg kerüljön a tantervbe, de érzékeny kérdés az, hogy az eddig alkalmazott kánon hogyan változzon. Mik kerüljenek ki/be, és milyen indoklással? A vita nem maradhat a régi szövegek kontra új szövegek erőltetett szembeállításának szintjén. Érdemes lenne átgondolni azt, hogy a tantervben fellelhető – göröcsös ragaszkodással benn tartott – szövegek

helyére akár a már ismert szerzőtől más szöveg kerüljön, illetve az évtizedek óta berögzült „kötelezők” mellé hozzájuk illő, bizonyos tematikák mentén párhuzamba állítható kortárs irodalmak kerülhessenek, amely egy, az amúgy is hatékony és intellektuálisan igazi kihívást jelentő, komparatív diskurzust nyithatna meg.

Ehhez a munkához változásokra van szükség, olyan együttműködésekre, amelyek sok szegmenst kell, hogy érintsenek. Ugyanannyira érdekelt az irodalomtudományos szcéna ebben a kérdésben, mint a pedagógusi, de nem felejtkezhetünk el a gyerek- és ifjúsági irodalom sokoldalúságából következően a pszichológia, szociológia, antropológia és a vizuális kutatások regisztereiről sem. A könyvkiadók mindeközben hatalmas munkát végeztek az elmúlt évtizedekben – e munkában ők is komoly részt vállalnak a profittermelés mellett –, egy olyan hiátust kezdtek el betölteni a hazai piacon, amely a 2000-es években a gyerek- és ifjúsági irodalommal foglalkozókat jogos aggodalommal töltötte el. A már említett digitális változások együtt jártak a fiatalok olvasási kedvének megcsappanásával. Miközben a meseregények virágkorukat élték, és olyan alkotók találtak poétikai és narratív szempontból is izgalmas terepre, mint Darvasi László vagy Szijj Ferenc, addig az ifjúsági irodalom a rendszerváltás utáni irodalomban inkább fordításirodalomként létezett. Egy-egy kitűnő és újszerű hang kivételével a fiatalok nagyrészt finn, angol, amerikai és német társaikról olvasva regisztrálhatták az őket érintő problémák könyves megjelenését. Ennek következtében és ezzel párhuzamosan nem kerültünk bele a nemzetközi véráramba, nem reagáltunk a megjelenő trendekre sem a primer, sem a szekunder irodalom szintjén, miközben a külföldi ifjúsági irodalom elképesztő sikersztorit futott be, és ami talán a legfontosabb, olvasás-népszerűsítő jellege mellett kialakította a popkultúra és a szépirodalom ötvözésével sajátos arcát.

Már maga a fogalom is rendkívül problematikus, mivel nincs olyan irodalmi műfaj ezen kívül, amely korosztályos meghatározás alapján definiálná önmagát. Ugyanígy van ez a *young adult fiction*nel, amely kategória szintén elég képlékenynek mutatkozott az utóbbi évtizedekben, így váltak a *middle grade* és *new adult* irodalom kifejezések is egyre inkább népszerűvé. Az szinte minden eddigi vizsgálat alapján felismerhető, hogy az ifjúsági irodalom olyan kategória, amely a kísérletezés kiváló terepe, alapvetően jellemzi a műfajkeverés, a virtuális és vizuális narráció előtérbe kerülése, aktualizáló, erősen épít a popkultúrára, és a fokalizációs játékokat is szereti. Szereplői főként fiatalok, fiatalok felnőttek, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy a korosztályos fogalom magyar változata az olvasói korosztályt sem határozza meg pontosan: míg a *young adult* mára legfőképpen a 12–18 éves korosztályt jelöli meg olvasóközönségéül, a *middle grade* a 8–12, a *new adult* pedig a 18 év felettieket. A korosztályos felosztás kényszeressége már elsőre feltűnik, és bár a magyar *ifjúsági irodalom* megnevezés kimondottan avított és pontatlan, de mind tudományos, mind esztétikai szempontból annyi megnyugtató van benne, hogy nem sok korlátot támaszt azzal kapcsolatban, mi kerülhet bele.

A fiatal felnőtteknek és a felnőtteknek szóló irodalom közötti határ korántsem éles, de gyakran a felnőttek örömmel olvasnak lefele, és faliák a *young adult* regényeket, ahogy a felfele olvasás is mindannyiunk számára ismerős érzés lehet – ki ne akart volna jóval idősebbek számára kanonizált műveket olvasni? Az azonban egyértelmű, hogy mind tőlünk nyugatabbra, mind a szocialista Magyarországon is a tinédzserkor és ezáltal a tinédzsereknek szóló irodalom elkülönülni látszott. A nagy váltás az elsőként *young adult* irodalomként emlegetett *A kívülállók* című regény (*The Outsiders*, 1967), amelynek írója, S. E. Hinton tizenhat évesen írta regényét, abban is új irányt mutatott, hogy a korosztályos könyvet írja akár az, aki valóban a korosztály képviselője. A regényben *A Pál utcai fiúkból* is ismert bandaháborús narratívával találkozunk egy sokkal modernebb, brutálisabb, a 20. század második felének hangulatát hitelesen tükröző szövegben, amely egyszerre lett a szociológiai irodalom mintapéldánya is. Azóta a *young adult* irodalom belül rengeteg műfajvariáns, kevert műfajú alkotás jött létre, a problémákat feldolgozó, toleranciára és a tabuk kimondására buzdító attitűd mellett számtalan újító poétikai esemény történt, amelyek kísérletező kedve inspirálóan hat a felnőtteknek szóló irodalomra is. A „fehér disztópiáktól” a *sick-liten* át számtalan kis alműfaj alkotja az ifjúsági irodalomnak is nevezhető hálózatot, amelynek állandó mozgása és változása – amely talán szokatlan is a szépirodalmi jelenségek vizsgálata során – folyamatos kutatásokat indukál, és könnyen bekapcsolható a nemzetközi diskurzusba. Úgy tűnik, a műfajiság vizsgálata kiemelkedően fontos lehet, hiszen a fiataloknak szóló irodalom reagál az egyik leggyorsabban az adott közösségekben folyó társas jelentésképzésre, és ha elfogadjuk a bahtyini műfajértelmezést, amely a

szövegtípusokat egyfelől tudásként, másfelől készítetőerőként értelmezi, akkor a műfaj számunkra proaktív aspektusa kerülhet előtérbe, szemben a csak leíró, besoroló jelleggel. Mindeközben a magyar irodalomtörténeti kutatásokkal, illetve a magyar ifjúsági irodalom nemzetközi párbeszédbe helyezésével is adósak vagyunk (bár az elmúlt tíz évben ugrásszerűen megnőtt a kutatások száma, de sok esetben a lesajnáló, marginalizált szerepkör adott), miközben a szocializmus ifjúsági irodalma és a rendszerváltás korabeli tinédzsereknek szóló regények is részesei annak az ifjúsági irodalomnak, amely ma is töretlenül népszerű.

Új sorozatunkban, a ±18-ban az ifjúsági irodalom nyomába eredünk. Az irodalomtörténeti és -elméleti írások mellett szeretnénk megismerni a „terepen” dolgozók tapasztalatait, éppen ezért középiskolai tanárokkal is közlünk interjúkat, és megosztjuk tapasztalataikat arról, hogyan változnak a fiatalok olvasási szokásai. Igyekszünk utánajárni annak, milyen módon jelenik meg a mai fiatal felnőtt olvasók életében a Prensky által felismert jelenség, hogy a digitális bennszülöttek olvasási szokásait a virtuális világ és az internet jelenléte határozza meg alapvetően. Kritikáinkon, tanulmányainkon és szerzői interjúinkon keresztül remélhetőleg az is kiderül, hogyan reagál a kortárs szépirodalom és a kamaszoknak, fiatal felnőtteknek szóló irodalom ezekre a változásokra.

JEGYZETEK

¹ Marc PRENSKY, *Digital natives, digital immigrants*, 2016, <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>, utolsó letöltés: 2020. 12. 29.

² Uo.

³ *Módszertani mozaikok. Kutatások és válogatott tanulmányok gyűjteménye*, Módszertani kötetek 9., 2020, <http://www.azenkonyvtaram.hu/documents/11543/49997/M%C3%B3dszertani+mozaikok/979d3bcc-5383-44b7-9e91-69fb4c63c6bf>, utolsó letöltés: 2020. 12. 29.

⁴ GOMBOS Péter, „Ó, mondd, te mit választanál!": A tanár felelőssége és lehetőségei a kötelező olvasmányok kiválasztásában = Uó, *Dobj el mindent, és olvas*, Pont, Budapest, 107–118.

